

УДК 811.161.2'42

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.3/29.209556>**Аліна ПЛЕГУЦА,***orcid.org/0000-0001-6744-2709**асистент кафедри іноземних мов для природничих факультетів
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
(Чернівці, Україна) a.mykytiuk@chnu.edu.ua*

ДИСКУРСИВНІ МАРКЕРИ. ОСНОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТА ФУНКЦІЇ

До недавнього часу спілкування розглядалось як процес кодифікації та розшифровки висловлювань. Однак в останні десятиліття спілкування почали розглядати по-іншому. Воно не є виключно кодифікаційним процесом, але також, головним чином, є результатом цього процесу. Доповідач намагається змусити слухача досягти низки висновків через взаємодію висловлювання з контекстом.

Якщо говорити про мовну взаємодію двох або більше людей, то очевидно, що всім їм потрібно співпрацювати, щоб розмова була успішною. По-перше, вони повинні організувати її відповідно до теми та по черзі, тобто послідовність і довжина висловлювання різних мовців відіграє важливу роль у спілкуванні. На рівні змісту важливо, щоб оратор і слухач прийшли до взаєморозуміння. Хоча слухач повинен робити висновки з висловлювань мовця й повідомляти про його розуміння чи нерозуміння відповідно, мовець відповідає за доступність розуміння сказаного, даючи різні підказки щодо того, що він або вона має на увазі, щоб слухач міг із легкістю зрозуміти повідомлення доповідача. Одна зі стратегій, до якої звертаються мовці, стосується сигналізації меж та відносин між різними частинами дискурсу. Із цією метою оратор використовує лексичні «знаки», які структурують дискурс на мета-комунікативному рівні. Одним із типів цих лексичних предметів є маркери дискурсу (Kehler, 2006: 242).

Функціональний аналіз маркерів дискурсу, мабуть, є основним доречним способом їх дослідження, враховуючи той факт, що деякі з них навіть позбавлені смислового значення (Schiffrin, 2006: 316). Але, незважаючи на цю смислову порожнечу, вони мають потужні прагматичні та функціональні дискурсивні ролі. У цій роботі будуть виділені функції маркерів дискурсу та розглянуто теоретичні концепції, пов'язані з функціональним аналізом маркерів дискурсу. Основні припущення, які спонукають дослідників до висновку, що мова є передусім функціональним явищем, були висунуті системною лінгвістикою, котра запропонувала чотири основні теоретичні твердження, спрямовані на підтримку функціонального характеру мови:

- 1) використання мови є функціональним;
- 2) її функція полягає у формуванні значень;
- 3) на ці значення впливає соціальний і культурний контекст, у якому вони обмінюються;
- 4) процес використання мови – це семіотичний процес, процес набуття сенсу шляхом вибору.

Ключові слова: дискурсивні маркери, фатична функція, прагматичний, металінгвістичний.

Alina PLEHUTSA,*orcid.org/0000-0001-6744-2709**Assistant Professor at the Department of Foreign Languages for Natural Sciences
of Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
(Chernivtsi, Ukraine) a.mykytiuk@chnu.edu.ua*

DISCOURSE MARKERS. MAIN CHARACTERISTICS AND FUNCTIONS

Until recently communication was seen as a process of codification and decodification of utterances. However, during last decades, communication is perceived in a different way. It does not constitute exclusively a codification process but also, and mainly, an inference labour. The speaker tries to make the hearer reach a series of inferences through the interaction of the utterance with the context.

When it comes to spoken interactions between two or more people, it is self-evident that all of them need to cooperate in order to make the conversation successful. For one thing, they must arrange their different turns, i.e. sequence and lengths of the different speakers' contributions. On the content level, it is essential that speaker and hearer come to a mutual understanding. While the hearer needs to make inferences from the speaker's utterances and signal his or her understanding or non-understanding accordingly, it lies in the speaker's responsibility to support the hearer's process of understanding by giving different kinds of clues to what it is that he or she means to say, so that the hearer can come to an understanding similar to their own. One of the strategies they draw on is concerned with signalling the boundaries and relations between different parts of discourse. For this purpose, the speaker uses lexical "signs", which structure the discourse on a metacommunicative level. One type of these lexical items are discourse markers (Kehler, 2006: 242).

The functional analysis of discourse markers is perhaps the only pertinent manner in which discourse markers can be studied given the fact that some of them are even devoid of semantic meaning (Schiffrin, 2006: 316). But in spite of this

semantic void, they have powerful pragmatic and functional discursive roles as this paper will hopefully show. In this paper, the functions of discourse markers will be singled out and theoretical concepts related to the functional analysis of discourse markers will be reviewed. The main assumptions that lead the researcher to the conclusion that language is primarily a functional phenomenon have been put forth by systemic linguistics who suggested four main theoretical claims meant to sustain the functional character of language:

- 1) *language use is functional;*
- 2) *its function is to make meanings;*
- 3) *these meanings are influenced by the social and cultural context in which they are exchanged;*
- 4) *the process of using language is a semiotic process, a process of making meaning by choosing.*

Key words: *discourse markers, phatic function, pragmatic, metalinguistic.*

Постановка проблеми. Термін «дискурсивний маркер» не є загально визначеним. Немає спільної думки щодо того, які саме елементи містить цей термін (Jucker, Ziv, 1998: 23). Окрім термінологічного різноманіття, елементи, про які йдеться, також мають безліч функцій, яким приділяється особлива увага лінгвістів, відповідно до конкретного підходу: вони «містять зв'язок у дискурсі, звороти, слова-підтвердження, слова, котрі позначають спільність, тему, маркери вагання, граничні маркери, словесні наповнювачі, підказки, маркери вираження ставлення тощо». (Jucker, Ziv, 1998: 25). Є певні особливості, які є спільними для більшості цих елементів, але не всі з них є конкретно визначеними, що надає можливість розглядати маркери дискурсу як прототипну категорію з нечіткими межами (Jucker, Ziv, 1998: 25).

Аналіз досліджень. Маркери дискурсу – відповідно до визначення Ленк – це короткі лексичні елементи, які використовуються із прагматичним значенням на металінгвістичному рівні дискурсу, щоб повідомити слухачеві про те, як оратор має намір пов'язати теперішнє повідомлення з попередньою та/або наступною частинами дискурсу (Lenk, 1998: 245). Щодо їх морфологічної форми, то дискурсивні маркери короткі і зазвичай складаються із від одного до трьох складів (Lenk, 2005: 12). Вони охоплюють такі слова, як *as you know, well, anyway, I mean, now* тощо. Проте ключовий момент полягає в тому, що вони «втратили» своє лексичне значення.

Коли елемент використовується у своїй функції маркерного дискурсу, він не має лексичного чи пропозиційного значення, а також не змінює змісту висловлювання, в якому він зустрічається (Lenk, 1998: 249). Цьому часто сприяє їх синтаксичне положення, котре, як правило, знаходиться «поза чутливою структурою ядра речення» (Aijmer, 2002: 29). Ленк зазначає таке: «ці лексичні елементи зазвичай зустрічаються в певних синтаксичних положеннях, часто на початку, як одиниці висловлювання чи вираження інтонації» (Lenk, 2005: 3). Замість того, щоб носити пропозиційне значення, маркери дискурсу функціону-

ють на метакомунікативному рівні, що вказує на структурну організацію дискурсу. Наприклад, це може охоплювати актуальні дії, такі як зміна тем або повне «закриття» теми, або, іноді, утримання від теми. Згідно із цією функцією маркери дискурсу мають прагматичне значення, діючи на металінгвістичному рівні. Ленк резюмує це під ключовими словами «де лексикалізація» та «прагматикалізація» (Lenk, 1998: 250).

Той самий лексичний елемент може й повинен функціонувати або як маркер дискурсу (котрий має прагматичне значення й функціонує на металінгвістичному рівні), або використовувати його пропозиційну/реченнєву функцію (функціонувати на рівні змісту) (Lenk, 1998: 250). Якщо його використовувати у значенні речення, він не може виступати маркером дискурсу; якщо він має прагматичне значення, він не може бути маркером речення (прагматичне та лексичне значення одного й того ж елемента), не перетинається в дискурсі: там, де вони трапляються, маркери дискурсу лише сигналізують про зв'язки між двома або більше частинами дискурсу, вони не виражають одночасно пропозиційне значення своїх омонімів (Lenk, 1998: 251). Ленк стверджує, що пропозиційно-прагматичне значення не є повністю відокремленими один від одного, але вони етимологічно пов'язані й поділяють «деякі основні аспекти змісту» (Lenk, 1998: 251). Однак вони повинні бути суворо відокремлені. Підказки для розмежування двох застосувань можна отримати із синтаксичного положення елемента мови/ слова, його фонологічних особливостей (наприклад, наголос, інтонаційне забарвлення тощо), а також із словосполучень (Aijmer, 2002: 30).

У німецькій літературі, наприклад, є «спільна згода» робити розмежування за належністю належністю до різних класів слів: одним із критеріїв, за якими можна класифікувати маркери дискурсу, є їх сфера застосування. У своїй функції пов'язувати частини дискурсу вони можуть діяти як на локальному, так і на більш глобальному рівні, тобто між «двома одночасно суміжними висловлюваннями» або «сегментами дискурсу» (Lenk, 1998: 252).

Однак Ленк у своєму дослідженні виявляє, що деякі так звані локальні маркери також можуть стосуватись «не відразу суміжних», а більш віддалених дискурсних одиниць і припускає, що локальну та глобальну орієнтацію необхідно розглядати як останні цілі континууму: локальні маркери дискурсу являють собою один кінець континууму, де позначені відносини висловлювання; і глобальні маркери дискурсу представляють інший кінець континууму, де позначені текстові чи тематичні відносини (Lenk, 1998: 256).

Ще однією характерною особливістю маркерів дискурсу є той факт, що, крім сфери їх застосування, вони також відрізняються за своєю орієнтацією, тобто напрямом, у якому вони функціонують у дискурсі. Ретроспективні маркери дискурсу, з одного боку, пов'язують висловлювання, в яких вони зустрічаються, з попереднім дискурсом (Fischer, 2006: 430). Перспективні, з іншого боку, посилаються на наступний дискурс і можуть оголосити «сегменти дискурсу, якому планується слідувати (наприклад, подальші доповнення до списку у процесі асоціації, які з'являються у свідомості оратора і згадуються як предмет, що буде розглянуто пізніше)». Також можуть бути маркери, котрі поєднують обидва напрями (Lenk, 2005: 16).

Мета статті – проаналізувати маркери дискурсу в сучасній лінгвістиці. Мета лінгвістики – дослідити, які функції можуть виконувати маркери в мовному дискурсі, який класифікується як розмова, а також виявити способи їх використання у структурі дискурсу.

Виклад основного матеріалу. Як уже зазначалось вище, маркери дискурсу можуть виконувати безліч функцій. Однак у більшості досліджень цим функціям надається різне значення, і, здається, немає універсальної класифікації (Trillo, 2009: 195). Ленк розглядає це питання таким чином: вона розрізняє прагматичні частинки з одного боку та маркери дискурсу – з іншого. Маркери дискурсу становлять підгрупу прагматичних частинок, будучи пов'язаними, головним чином, «визначенням різних особливостей структури дискурсу» і, загалом, «із актуальними діями, такими як введення теми, зміна теми, повернення до попередньої теми, початок або кінець розмови». (Lenk, 2005: 16).

Прагматичні частинки, з іншого боку, функціонують по-іншому, оскільки вони «пов'язані з питаннями ввічливості або, власне кажучи, питаннями відносин між учасниками розмови» (Lenk, 2005: 17). Таким чином, лінія відмінності полягає в тому, яку функцію вони виконують:

прагматичні частинки виконують міжособистісну функцію, тоді як маркери дискурсу – текстову. Іноді також суперечливим у дослідженнях лінгвістів є те, що маркери дискурсу не мають міжособистісного значення (Бабаєва, 2008: 355). Айдмер, наприклад, надає емоційного значення слову *low* (Aijmer, 2002: 93).

Після розрізнення ідеальної, міжособистісної та текстової функції Майклом Халлідейом Карін Айдмер стверджує, що маркери дискурсу не працюють на мисленнєвому рівні, оскільки це їх найважливіша характеристика, вони також не мають власного пропозиційного змісту, ані впливають на висловлювання, в якому вони зустрічаються (Aijmer, 2002: 39). Однак вони можуть функціонувати на міжособистісному рівні; тоді вони «висловлюють ставлення, почуття та оцінку» (Aijmer, 2002: 39), а також відіграють певну роль щодо ввічливості. На текстовому рівні маркери дискурсу «стосуються текстових ресурсів, якими володіє оратор для створення узгодженості» (Aijmer, 2002: 39). Айдмер погоджується з визначенням Ленк, за винятком того, що її дискурсові частинки можуть мати міжособистісне чи текстове значення, тоді як Ленк висуває дві різні категорії лексичних предметів, відповідно до їх функції. Айдмер класифікує дві функції маркерів: вона розділяє текстову функцію на функції кадру та класифікуючі функції. Функції кадру беруть участь у «приверненні уваги слухача до переходу або перерви в рутинному режимі розмови» (Aijmer, 2002: 41) й можуть приймати такі форми:

1. Позначення переходів (наприклад, зміна теми, введення нового аспекту теми, початок та кінець бесіди).
2. Представлення нового переходу теми (ініціатори).
3. Представлення та пояснення, обґрунтування, передумови.
4. Введення або кінець розмови.
5. Самокорекція.
6. Представлення прямої мови (Aijmer, 2002: 42)

З іншого боку, класифікація функцій, мабуть, стосується ідентифікації дискурсної одиниці як реакції на безпосередньо попередню (Аверина, 2017: 5). Маркери дискурсу як кваліфікуючі з'являються на початку розбіжностей, під час діалогу (наприклад, запитання і відповіді) або перед аргументами. У процесі запитання-відповіді це відбувається, наприклад, якщо відповідь неточна, а також під час обміну запитаннями, де очікувана відповідь не влаштовує того, хто питає. (Aijmer, 2002: 45)

Оскільки функція кадру здається більш-менш узгодженою з тим, що Ленк розуміє як вказівку

на актуальні дії, функція класифікації вказує на характер наступного висловлювання як реакцію на сказане раніше. Фатична функція Айдмер, яку вона також називає міжособистісною, поділяється на функцію вираження ввічливості з одного боку, і підтримки розмови – з іншого, саме тоді такі питання, як «збереження репутації, вираження ввічливості та непрямі вираження в розмові» перераховані серед функцій ввічливості, функція підтримання розмови застосовується, коли вони відіграють певну роль у процесі планування, «особливо коли вони протікають із паузами або з іншими маркерами» (Aijmer, 2002: 50).

Визначення Айдмер щодо функцій маркерів дискурсу, таким чином, є більш об'ємними, ніж визначення Ленк. Вона не тільки охоплює питання ввічливості, але й додає аспекти щодо зміни теми та підтримання розмови до їх функцій, котрі виключаються або нехтуються підходом Ленк. Однак можна зустріти критику щодо приєднання цих двох досить різних функцій в одній класифікації, для якої вона використовує терміни «міжособистісна» та «фатично-взаємозамінна». І хоча на перший погляд відмінність Айдмер видається чіткою, є деякі аспекти, котрі здаються досить неоднозначними: самокорекція, яка перелічена серед функцій кадру, оскільки вони є «перервою в повсякденній розмові» (Aijmer, 2002: 41), можна також уважати такими, що мають фатичну функцію: маркери дискурсу, котрі вводять самокорекцію, функціонують і як «підтримувачі» розмови, сигналізуючи про те, що оратор хоче продовжувати, а після коротких пауз вони уживаються й поготів (Wißmann, 2002: 589).

З іншого боку, Айдмер перераховує ситуації, коли маркери дискурсу «заповнюють пробіли в розмові, поки мовець шукає потрібне слово» (Aijmer, 2002: 50) як належність до підтримки теми розмови. Однак це суттєво не відрізняється від ситуації самокорекції, визначеної як текстова функція. Це схоже з функцією кадру «введення нової теми або її зміни». (Aijmer, 2002: 42). Кожного разу, коли вводиться нова тема, елемент також функціонує як своєрідний поворот подій у розмові, сигналізуючи іншим учасникам розмови, що оратор хоче внести в розмову щось нове.

Третій підхід, котрий стосується визначення функцій маркерів дискурсу, – це підхід Вілкоп. На відміну від Ленк та Айдмер, Вілкоп зосеред-

жується на дослідженні маркерів дискурсу в німецькій мові. Вона стверджує, що всі маркери дискурсу мають основну функцію дискурсу, яка сегментично поділяється на менші частини (Willkorr, 1988: 50). Більш конкретні функції поділяються на дві категорії, котрі вона називає «організаційно-мовною» та «аргументованою функцією». До терміну організаційно-мовної функції Вілкоп відносить систему повороту/зміни в розмові. Систему аргументованої функції необхідно розглядати як не тільки фактичну зміну ролі диктора та слухача, але як таку, що перешкоджає зміні динаміка та захищає або підтверджує роль оратора.

Висновки. На основі цих трьох підходів опису функцій маркерів дискурсу можна розмежувати основні відмінності між цими функціями:

1) по-перше, текстова функція, як описують Ленк, Айдмер та Вілкоп, стосується питань, пов'язаних із тематикою та змістом, таких як зміна або введення тем, введення прямої мови тощо. Вілкоп також додає функцію спрямування уваги слухача до конкретної частини дискурсу;

2) друга функція, котрою можуть володіти маркери дискурсу, стосується послідовності поворотів і відповідає функції організації мовлення Вілкоп, яка містить функцію підтримки теми Айдмер;

3) по-третє, є також модальний компонент. Він застосовується, коли йдеться про ставлення та оцінки або про модифікацію іллокуційної сили висловлювання. Щодо цієї функції, є значна відмінність між німецькими та англійськими маркерами дискурсу: тоді як для англійської мови дискусійним є те, чи стосується ця функція саме маркерів дискурсів (що залежить від того, як вони визначені), в німецькій мові звичайною є практика розрізняти клас модальних частинок від класу маркерів дискурсу (Duden, 2003: 6), коли маркери дискурсу не стосуються модального значення.

Важливий факт щодо функцій маркерів дискурсу, на який також варто звернути увагу, – це той, що деякі функції не можуть бути чітко відокремлені, коли йдеться про аналіз уживання маркерів дискурсу. Досить часто застосовується більше однієї функції, тому виникає питання про те, яка із цих функцій є домінуючою, такою, котра ставить нові завдання для досліджень у сфері лінгвістики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аверина А. В. К проблеме разграничения модальных и дискурсивных частиц в немецком языке. *Евразийский гуманитарный журнал*. 2017. № 2. С. 4–7.

2. Бабаева Р. И. О выделении «вводных слов» как самостоятельного класса (на материале немецкого и русского языков). *Русская германистика : ежегодник Российского союза германистов*. Москва : Языки славянской культуры, 2008. Т. 4. С. 354–361.
3. Aijmer K., Simon-Vandenberg A.-M. Pragmatic markers. *Handbook of Pragmatics*. Amsterdam / Philadelphia : John Benjamins, 2009. P. 9–34.
4. Aijmer Karin. English Discourse Particles. Evidence from a Corpus. Amsterdam / Philadelphia : John Benjamins, 2002. 298 p.
5. Andreas H. Jucker, Yael Ziv. Discourse Markers: Descriptions and Theory. Amsterdam / Philadelphia : John Benjamins Publishing, 1998. 363 p.
6. Bußmann Hadumod. Lexikon der Sprachwissenschaft. Dritte, aktualisierte und erweiterte Aufl. Stuttgart : Alfred Kröner Verlag, 2002. 783 s.
7. Duden. Deutsches Universalwörterbuch. 5. Überarb. Aufl. Mannheim; Leipzig; Wien; Zürich : Dudenverl., 2003. S 6.
8. Fischer Kerstin. Frames, constructions and invariant meanings: the functional polysemy of discourse particles. *Approaches to discourse particles*. Ed. Fischer Kerstin. Oxford : Elsevier, 2006. P. 427–448.
9. Kehler Andrew. Discourse Coherence. *The Handbook of Pragmatics*. Eds. Horn, Laurence and Ward, G. Oxford & Malden : Blackwell Publishing, 2006. P. 241–265.
10. Lenk U. Discourse Markers. *Handbook of Pragmatics*. Amsterdam : John Benjamins Publ. Co., 2005. P. 1–17.
11. Lenk U. Discourse markers and global coherence in conversation. *Journal of Pragmatics*. 1998. Vol. 30. P. 245–257.
12. Schiffrin Deborah. Discourse marker research and theory : revisiting and approaches to discourse particles. Ed. Fischer Kerstin. Oxford : Elsevier, 2006. P. 315–338.
13. Trillo Romero. Discourse Markers. *Concise Encyclopaedia of Pragmatics*. Second Edition Ed. Mey, Jacob. London : Elsevier, 2009. P. 191–194.
14. Willkop E. M. Gliederungspartikeln im Dialog. München : Iudicium-Verlag, 1988. 312 s.

REFERENCES

1. Averina A. V. K problem razgranicheniya modalnyh i diskysivnyh chastic v nemeckom yazyke. [On the problem of distinguishing modal and discursive particles in German]. *Eurasian Humanitarian Journal*. 2017. № 2. P. 4–7. [in Russian].
2. Babaeva R. I. O vydilenii “vvodnyh slov” kak samostoyatel'nogo klassa (na materiale nemeckogo i russkogo yazukov) [On the allocation of “introductory words” as an independent class (based on German and Russian languages)] *Russian German Studies: Yearbook of the Russian Union of Germanists*. M. : Languages of Slavic culture, 2008. V. 4. P. 354–361. [in Russian].
3. Aijmer K., Simon-Vandenberg A.-M. Pragmatic markers. *Handbook of Pragmatics*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins, 2009. pp. 9–34.
4. Aijmer Karin. English Discourse Particles. Evidence from a Corpus. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins, 2002. 298 p.
5. Andreas H. Jucker, Yael Ziv. Discourse Markers: Descriptions and Theory. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing, 1998. 363 p.
6. Bußmann Hadumod. Lexikon der Sprachwissenschaft. Dritte, aktualisierte und erweiterte Aufl. Stuttgart : Alfred Kröner Verlag, 2002. 783 s.
7. Duden. Deutsches Universalwörterbuch. 5. Überarb. Aufl. Mannheim; Leipzig; Wien; Zürich : Dudenverl., 2003. S 6.
8. Fischer Kerstin. Frames, constructions and invariant meanings: the functional polysemy of discourse particles. *Approaches to discourse particles*. Ed. Fischer Kerstin. Oxford : Elsevier, 2006. pp. 427–448.
9. Kehler Andrew. Discourse Coherence. *The Handbook of Pragmatics*. Eds. Horn, Laurence and Ward, G. Oxford & Malden : Blackwell Publishing, 2006. P. 241–265.
10. Lenk U. Discourse Markers. *Handbook of Pragmatics*. Amsterdam : John Benjamins Publ. Co., 2005. P. 1–17.
11. Lenk U. Discourse markers and global coherence in conversation // *Journal of Pragmatics*. 1998. Vol. 30. P. 245–257.
12. Schiffrin Deborah. Discourse marker research and theory: revisiting and approaches to discourse particles. Ed. Fischer Kerstin. Oxford : Elsevier, 2006. P. 315–338.
13. Trillo Romero. Discourse Markers. *Concise Encyclopaedia of Pragmatics*. Second Edition Ed. Mey, Jacob. London: Elsevier, 2009. P. 191–194.
14. Willkop E. M. Gliederungspartikeln im Dialog. München : Iudicium-Verlag, 1988. 312 s.